

คติความเชื่อประเพณี เกี่ยวกับผีตาโขน ของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย TRADITIONAL BELIEFS IN PHI TA KHON OF PEOPLE AT DANSAI DISTRICT, LOEI PROVINCE

พระทวีศักดิ์ นรินโท (ใต้ศรีโคตร)

นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องผีในมุมมองของพระพุทธศาสนา
เถรวาท ๒) เพื่อศึกษาคติความเชื่อประเพณีเกี่ยวกับผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยและ
๓) เพื่อศึกษาคุณค่าของประเพณีผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลยการวิจัยในครั้งนี้เป็นเชิง
คุณภาพ (Qualitative research) ใช้วิธีการวิจัยโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเจาะจง กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่
เจ้าหน้าที่ของรัฐ จำนวน ๔ คน พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในเขตตำบลด่านซ้าย จำนวน ๖ รูปผู้ประกอบการ
จำนวน ๓ คน ประชาชนชาวบ้านและผู้ที่เคยเห็นการละเล่นท้องถิ่น จำนวน ๑๔ คน รวม ๒๗ รูป/
คนวิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา พบว่า

๑) ความเชื่อเกี่ยวกับผีในพุทธศาสนา พบว่า พุทธศาสนามีแนวคิดและให้ความสำคัญกับ
ชีวิตหลังตาย โดยอธิบายผ่านหลักคำสอน คือ สังสารวัฏ โดยเฉพาะประเภทแรก คือ ภูมิชั้นต่ำเลว
มีทุกข์มาก สัตว์จำพวกนี้มีอำนาจลึกลับ สามารถให้คุณให้โทษกับมนุษย์ได้ คือ เปรต โอปปาทิกะ
มาร อสูร ยักษ์ และเทวดาชั้นต่ำ สัตว์เหล่านี้ เรียกว่า อมนุษย์ ทั้งมีในลักษณะ ที่เป็นรูปธรรม และ
นามธรรม เมื่อความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา ซึ่งมีมาจากความเชื่อเดิม และความเชื่อเรื่องผีในพุทธ
ศาสนาจึงเกี่ยวพันกันจนกลายเป็นประเพณีที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อเรื่อง
พระพุทธศาสนาที่หลากหลาย ซึ่งขึ้นอยู่กับท้องถิ่นและภูมิภาค

๒) คติความเชื่อประเพณีเกี่ยวกับผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ผีตาโขนเป็น
พิธีกรรมที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนให้เห็นชีวิตในสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพา
ธรรมชาติเป็นหลักและความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ เชื่อกันว่าหากไม่ประกอบพิธีอาจเกิด “ชะล่า”
หรือผีดจาริตของหมู่บ้านทำให้มีเหตุเภทภัยต่างๆ นานา เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคม

เกษตรกรรม ผีตาโขนจึงถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมบุญหลวง

๓) คุณค่าของประเพณีผีตาโขนมีคุณค่าด้านศิลปะและวัฒนธรรม เป็นศิลปะประจำท้องถิ่น คือ หน้ากากผีตาโขน การแต่งกายของผีตาโขนค้ำเชิง คุณค่าด้านขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ คุณค่าด้านสังคมก่อให้เกิดความปรองดองสามัคคีกันในสังคมและเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนคุณค่าด้านเศรษฐกิจและการเมือง คุณค่าด้านการศึกษาและคุณค่าด้านพระพุทธศาสนา ศาสนาที่ชาวอำเภอด่านซ้ายยึดถือปฏิบัติในสังคมนั้นเป็นศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน เกิดความตระหนักในความสำคัญของพระพุทธศาสนาและการแสวงหาความสุขในการให้ทานและเป็นการดำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

ABSTRACT

The objectives of this research were (1) to study beliefs in Phi (ghost) according to the Theravāda perspective, (2) to study traditional beliefs in Phi Ta Khon of People at Dansai District, Loei, and (3) to study the value of Phi Ta Khon made by People at Dansai District, Loei. This was the qualitative research with a purposive in-depth interview method. The sample group was 27 participants: 4 governmental officers, 6 monks in the Dansai district, 3 ritual performers, 14 local scholars who witnessed local amusements and entertainment. The data analysis was done with the descriptive analysis.

The result of this study was found in the following aspects.

1. Beliefs about ghosts in Buddhism that Buddhism has a concept and a focus on life after death. By describing the doctrine of transmigration is the first type is the landscape, especially the lower classes are suffering much worse this species can provide you with the mystery man is to blame the devil imp Oappatika giant monsters and angels lower classes. These animals are called human nature. Concrete and abstract on the belief that spirits and angels. Which comes from faith. Spiritualism and religious affiliations until it became a tradition that combines spiritualism and beliefs about religious diversity. Which depends on the local and regional.

2. With regard to traditional beliefs in the Phi Ta Khon of people in Sai district, Phi Ta Khon was a rite that existed since prehistoric times reflecting social life that depended on agriculture and natural belief in ancestral spirits. It was believed if the

ceremony was not performed. It would cause “Ka Lam” or something against tradition of the village and would lead to a variety of catastrophes. When Buddhism played its role in the agricultural societies, Phi Ta Khon was annexed as a part of the Boon Luang ritual.

3. The value of the traditional Phi Ta Khon gave value to arts and culture. For arts, it helped local people create a Phi Ta Khon mask dressed of the Phi Ta Khon and local poetic songs. It also referred to traditional uniqueness. In social value, this Phi Ta Khon created social unity and harmony. It also gave to value to society in terms of economics, politics, and education. In religious aspect, Buddhism that the Dan Sai district people believed and followed local Buddhism or popular Buddhism stressing on Buddhism and its importance together with the pursuit of happiness and the maintenance of Buddhism.

บทนำ

ลัทธิการนับถือภูตผี มีปรากฏในห่มุ มนุษยชาติมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ อาจกล่าวได้ว่า มีมาก่อนลัทธิศาสนาใดในโลก การเคารพนับถือก็แตกต่างกันไปตามคตินิยมของกลุ่มชนแต่ละแห่ง เมื่อศาสนาพุทธและศาสนาอื่นๆ เริ่มแพร่เข้ามา แล้วลงหลักปักฐาน อย่างมั่นคง ผีจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของการ รักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม และ ทรัพยากรร่วมกันของคนในสังคม จนถึงวันนี้ กระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์ได้ไหลหลังเข้ามา ครอบคลุมสังคมไทยซึ่งกำลังเดินตามร่องรอย ความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีของประเทศ ตะวันตก แต่เหตุใด สังคมไทยโดยเฉพาะในเมืองใหญ่ที่มีความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีอย่าง

เทียบไม่ได้กับสังคมชนบท จึงกลับมีความเชื่อ เรื่อง “ไสยศาสตร์” และมี “ผี” อยู่เต็มบ้านเต็ม เมือง ยิ่งกว่าสมัยใด^๑

ช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยตก อยู่ในภาวะความไม่มั่นคงหลายอย่าง เริ่มจาก ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่พองสบู่แตก ในปี ๒๕๔๐ ตอนหลังก็เริ่มเกิดความไม่มั่นคง ทางสังคมการเมือง ต่อด้วยความไม่มั่นคงทาง วัฒนธรรม และศีลธรรม ขณะเดียวกันก็เกิดภัย ธรรมชาติด้วย ความไม่มั่นคงที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ได้ นำไปสู่ความไม่มั่นคงในจิตใจ ในที่สุด

ในกรณีที่มนุษย์เกิดความไม่มั่นคงทาง จิตใจแล้วย่อมหาที่ยึดเหนี่ยว นั่นก็คือ “ความ เชื่อ” ความเชื่อนั้นมีอยู่ ๒ ชนิดคือ “ศาสนา” กับ “ไสยศาสตร์” ซึ่งล้วนแต่เป็นความเชื่อใน “อำนาจ

^๑ ศรีศักร วัลลิโภดม, *แอ่งอารยธรรมอีสาน*, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

เหนือธรรมชาติ” เหมือนกัน แต่ศาสนาเป็นความเชื่อที่คนสยบต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ยอมอยู่ในกติกา หรืออยู่ในจารีตประเพณี และระเบียบทางศีลธรรม อีกทั้งศาสนายังตอบสนองความทุกข์ทางจิตใจของคน ทำให้มนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเหล่า เป็นการตอบสนองธรรมชาติของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม ในขณะที่ไสยศาสตร์เป็นความเชื่อที่ต้องการจะใช้อำนาจเหนือธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง โดยมีศาสนาเป็นองค์ความรู้และใช้ไสยศาสตร์เป็นเทคโนโลยีเพื่อมาตอบสนองความต้องการของตนเอง ไสยศาสตร์จึงตอบสนองความต้องการของปัจเจก แต่ศาสนาจะตอบสนองในแง่สังคมส่วนรวม ไสยศาสตร์จึงเป็นเหมือนดาบสองคม ถ้าใช้ผิดก็เป็นอันตรายเหมือนกับเทคโนโลยี

ชาวอำเภอด่านซ้ายมีความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องภูต ผี วิญญาณ ความเชื่อในการนับถือผีบรรพชน ความเชื่อและศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุศรีสองรัก รวมกันความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงทำให้เกิดประเพณีที่สำคัญ ๔ ประเพณี คือ ประเพณีไหว้เจ้าเมืองวัง จัดในระหว่างเดือน ๔ ประเพณีไหว้เจ้าเมืองกลาง จัดในระหว่างเดือน ๕ ประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรัก จัดในเดือน ๖ และประเพณีเลี้ยงหอน้อย หอหลวง จัดในระหว่างเดือน ๗ จากการที่ชาวบ้านมีความเชื่อและศรัทธาในประเพณี ๔ ประเพณีดังที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อก้าวถึงประเพณีบุญหลวงสิ่งแรกที่ทุกคนนึกถึงคือการเล่นพิตาโยน เพราะการเล่นชนิดนี้ให้ความสนุกสนานทั้งผู้เล่นและผู้ชม จนเรียกว่า “งานประเพณีพิตาโยน” ทั้งที่การเล่นพิตาโยนเป็นเพียงองค์ประกอบส่วนหนึ่งของประเพณีบุญหลวงเท่านั้น การละเล่นพิตาโยนจะมีมาแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ แต่เป็นการละเล่นที่ชาวด่านซ้ายจังหวัดเลย ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ การเล่นพิตาโยนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อขอน้ำฝนจากพญาแถนให้พญาแถนทราบว่าจะชาวบ้านกำลังเดือดร้อนและถึงฤดูกาลทำนาแล้ว นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาว่า ผีมีฐานะเป็นลูกน้องของพระพุทธเจ้า การเล่นพิตาโยนในขบวนแห่พระเวสสันดร(แห่พระ) ในงานบุญหลวง ก็เพราะชาวบ้านเชื่อว่าผีเหล่านี้ต้องทำหน้าที่คอยดูแลรับใช้และให้ความคุ้มครองในขณะที่พระเวสสันดรถูกเนรเทศไปอยู่ ณ เขาวงกตแล้วได้ตามาสงเสด็จพระเวสสันดรเข้าเมือง^๖ การละเล่นพิตาโยนของชาวอำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลยจึงได้นำเอาคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและคติความเชื่อในเรื่องวิญญาณภูตผี มาผสมผสานกัน ประเพณีบุญหลวงจึงสะท้อนให้เห็นถึงการนับถือศาสนาพุทธ และความเชื่อเรื่องภูตผี วิญญาณ สามารถแบ่งเป็นการนับถือพระพุทธศาสนาได้แก่ พิธีเบิกอุปกุศ พิธีแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง และการฟังเทศน์มหาชาติ ความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ ได้แก่ การเล่นพิตาโยนถวายเจ้านาย (ผีบรรพบุรุษ) การเล่นสัญญาณต่างๆ เพื่อขอฝนจากผีแถน (พระยาแถน)^๗

^๖ สาร สารทัศนานันท์, *พิตาโยน*, (ม.ป.ท. : อัดสำเนา, ม.ป.ป.), หน้า ๒๔๒.

^๗ สาร สารทัศนานันท์, *ตำนานพระธาตุศรีสองรัก*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๓๔), หน้า ๖๐.

จากปัญหาข้างต้นผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาคติความเชื่อเรื่องผีตาโขน ในทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อประเพณี เกี่ยวกับผีตาโขน ของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และคุณค่าของประเพณีการละเล่น ผีตาโขน เพื่อให้รู้และเข้าใจคติความเชื่อเรื่อง ผี ในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท ประเพณี เกี่ยวกับผีตาโขน และเข้าใจคุณค่าของประเพณีผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลยในสังคมปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องผีในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาคติความเชื่อประเพณีเกี่ยวกับผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
๓. เพื่อศึกษาคุณค่าของประเพณีผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในสังคมปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งขั้นตอนการวิจัยได้แก่ การสร้างแบบสัมภาษณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

การสร้างแบบสัมภาษณ์

การสร้างแบบสัมภาษณ์มีขั้นตอนดังนี้

- ๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กรอบแนวคิดในการ

วิจัยเกี่ยวกับคติความเชื่อ ประเพณีผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

- ๒) ข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ ๑ มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ

- ๓) ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งเป็นการศึกษาจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ซึ่งมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายนั้นผู้วิจัยได้จากการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนและเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีผีตาโขนซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปฏิบัติหน้าที่ในอำเภอด่านซ้าย จำนวน ๔ คน กลุ่มพระภิกษุสงฆ์และอุบาสกที่อยู่ในเขตตำบลด่านซ้าย จำนวน ๖ รูป/คน กลุ่มผู้นำในการประกอบพิธีกรรมประเพณีผีตาโขน จำนวน ๓ คน กลุ่มผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ที่เคยเห็นการละเล่นท้องถิ่น จำนวน ๑๔ คน รวมเป็น ๒๗ รูป/คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้รู้และเข้าใจคติความเชื่อเรื่องผี ในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. ทำให้รู้และเข้าใจคติความเชื่อ ประเพณีเกี่ยวกับผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
๓. ทำให้รู้และเข้าใจคุณค่าของประเพณี ผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลยใน สังคมปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่า

คติความเชื่อเรื่องผี ในมุมมองของ พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑) คำสอนทางด้านพระพุทธศาสนาสอน เกี่ยวกับการเกิดของจำพวกสัตว์ต่างๆ เช่น เปรต อสุรกายโอปปาติกะ มาร อสุร ยักษ์ และเทวดา ชั้นต่ำ เหล่านี้ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นสัตว์จำพวกหนึ่ง สัตว์จำพวกนี้ เรียกว่า อมนุษย์ หรือเรียกว่าอีก อย่างหนึ่งว่า ผี เพราะเป็นสัตว์จำพวกที่มนุษย์ ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า แต่เกิดจาก ปสาทสัมผัส ดังนั้นพุทธศาสนาจึงมีท่าทีต่อสิ่ง เหล่านี้ในลักษณะที่ไม่ได้ให้ความสำคัญว่าเป็นสิ่ง ที่พิเศษ หรือมีสถานะเหนือกว่ามนุษย์ ถ้ามนุษย์ เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรม ก็สามารถจะมี สถานะ ที่เหนือกว่าอมนุษย์ได้ ขณะเดียวกัน ถ้า มนุษย์ไม่มีคุณธรรมก็ตกอยู่ในสถานะที่ ต่ำกว่า อมนุษย์ เพราะพุทธศาสนาใช้เกณฑ์ทางคุณธรรม ในการประเมินทั้งมนุษย์และอมนุษย์

๒) การละเล่นผีตาโขนที่มีความสัมพันธ์ กับศาสนาพุทธโดย เป็นงานบุญประเพณีพื้นบ้าน

อำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลยเรียกว่า “บุญหลวง” ซึ่งเป็นบุญที่รวมเอาบุญประเพณีสองอย่างประจำ เดือนต่างๆใน “ฮีตสิบสอง” ของภาคอีสานซึ่ง งานประเพณีบุญหลวงนี้ได้รวม “บุญพระเวส” หรือ “บุญพระเวสสันดร” ซึ่งนิยมทำในเดือนสี่ บุญพระเวสสันดรเป็นบุญที่จัดทำขึ้นเพื่อฟังเทศน์ เรื่องพระมาลัยหมื่นพระมาลัยแสนเทศน์สังกาส และเทศน์เรื่องพระเวสสันดรตามลำดับโดยชาวบ้าน เชื่อว่าใครได้ฟังเทศน์ดังกล่าวจบในวันเดียว จะได้กุศลแรงอาจดลบันดาลให้ได้พบพระศรีอริย เมตไตรในชาติหน้าซึ่งจะทำให้ประสบแต่ความ สุขบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีเหตุเภทร้ายใดๆ เกิดขึ้นการละเล่นผีตาโขนนั้นชาวบ้านมีความเชื่อ ตามพุทธศาสนิกชนทั่วไป เชื่อว่าการได้ทำบุญตาม ประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมานั้น จะทำให้ได้ รับผลบุญตอบแทน

๓) ในประเพณีบุญหลวงหรือการละเล่น ผีตาโขน มีความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปคุต โดยเชื่อว่า พระอุปคุตนั้นเป็นพระเถระผู้มีฤทธิ์ได้เนรมิต กุฏิอยู่กลางมหาสมุทรสามารถปราบพวกราคได้ รียบคาบเมื่อมีการจัดบุญหลวงจึงได้เชิญพระอุปคุต มาประดิษฐานไว้ในงานด้วยเพื่อให้เกิดความ สวัสดิ์มีชัยการจัดงานสำเร็จไปด้วยดีโดยเชื่อว่า จะสามารถป้องกันเหตุเภทร้ายต่างๆ ที่จะเกิด ในงานได้

๔) ความเชื่อมโยงระหว่างผีตาโขนกับ พระพุทธศาสนา มีความเชื่อว่าผีตาโขนเป็นผีที่ ตามมาส่งพระเวสสันดรเข้าเมือง เพราะผีเห็น ความดีงามของพระเวสสันดรมีความรักและ อาลัยในตัวพระเวสที่ท่านได้ให้ความเมตตาต่อ

สรรพสัตว์ทั้งหลายที่ท่านได้ประพฤติกปฏิบัติขณะ
ที่บำเพ็ญภาวนาที่เขาวงกตจึงได้ติดตามมาส่ง
พระเวสสันดรเมื่อท่านเสร็จกลับเข้าพระนคร

คติความเชื่อประเพณีเกี่ยวกับผีตาโขน ของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

๑) ความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นมาของ
ผีตาโขนไม่ได้มีที่มาที่ชัดเจน แต่สรุปได้จากการ
ศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่
เป็นผู้มีอาวุโสของอำเภอด่านซ้ายมีข้อสันนิษฐาน
ว่ามาจาก๕ ประการคือ ประการแรกผีตามคน
ซึ่งเป็นผีที่ตามคนมาในงานบุญพระเวสต่อมาจึง
เพี้ยนเป็นผีตาโขนประการที่สองเป็นคนป่าผีตา
โขนเป็นคนป่าเผ่าหนึ่ง (คล้ายผีตองเหลือง) ซึ่ง
อาศัยอยู่ในเขาวงกตขณะที่พระเวสสันดรและ
พระนางมัทรีได้บวชเป็นดาบสพระองค์ได้แผ่บารมี
จนเป็นที่นับถือของคนป่า (ผีตาโขน) เหล่านี้เป็น
อย่างยิ่งเมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับเข้าเมืองคน
ป่าจึงตามมาส่งเสด็จด้วยประการที่สามเป็นผีตา
โขนเป็นผีที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายหัวโขนที่ปั้นหรือ
ที่ทำขึ้นให้นำเกลียดน่ากลัวเมื่อมีการละเล่นผีตา
โขนประการที่สี่คือ ผีตาขนิเดิมเรียกการเล่นนี้ว่า
ผีตาโขนต่อมาจึงเพี้ยนเป็นผีตาโขนและประการ
สุดท้ายคือผีตาโขนมีต้นกำเนิดมาจากเจดีย์ศรี
สองรักหรือองค์พระธาตุศรีสองรัก เป็นที่สถิต
ดวงวิญญาณของหนุ่มสาวที่รักกันแต่ถูกขัดขวาง
จึงเข้าไปแอบในอุโมงค์ที่ก่อสร้างพระธาตุแห่งนี้
ต่อมากลายเป็นเจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียม
เฝ้าดูแลองค์พระธาตุศรีสองรักอยู่จนมีบริวารที่
เป็นผีมากมาย เมื่อถึงเทศกาลบุญหลวง บรรดา

วิญญาณเหล่านี้ก็จะออกมาแห่แห่นด้วย ซึ่งเป็นมูล
เหตุของประเพณีผีตาโขน

๒) ความเชื่อของการละเล่นผีตาโขน
สรุปได้ดังนี้

๒.๑) ผีตาโขนน่าจะเป็นพิธีกรรมที่มี
มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนให้เห็น
ชีวิตในสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ
เป็นหลักและความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษที่มี
ส่วนสัมพันธ์กับ “ปู่เยอย่าเยอ” ดังเห็นได้ชัดเจน
จากช่วงเวลาจัดขึ้นอยู่ในช่วงรอยต่อของฤดูกาล
ทำนา เชื่อว่าการละเล่นนี้จะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตาม
ฤดูกาล และยิ่งเล่นมากเท่าไร น้ำฝนยิ่งมากขึ้น
เท่านั้น หรือเห็นได้จากการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจาก
แดนในชั้นตอนสุดท้ายของการเล่นผีตาโขน

๒.๒) การเล่นผีตาโขนเป็นธรรมเนียม
ปฏิบัติของชาวด่านซ้าย เพราะเชื่อกันว่าหากไม่
ประกอบพิธีอาจเกิด “ชะล่า” หรือผีดจาริตของ
หมู่บ้านทำให้มีเหตุเภทภัยต่างๆ นานา เช่น ฝน
แล้ง สัตว์เลี้ยงล้มตาย และคนในชุมชนเกิดความ
เดือดร้อนเพราะชาวด่านซ้ายถือว่า การเล่น
ผีตาโขนเปรียบเสมือนการบูชาภูตผีวิญญาณและ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะความเชื่อต่อผีบรรพบุรุษ
และ “ผีเจ้านาย” โดยสื่อผ่านพิธีกรรมและ
ขั้นตอนต่างๆ ของการเล่นผีตาโขนที่ต้องผ่านความ
เห็นชอบหรือต้องให้เจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นาง
เทียมรับรู้หรือเป็นผู้นำในการประกอบพิธี หรือ
แม้กระทั่งการสร้างและการเล่นผีตาโขนใหญ่ที่
วางระเบียบและกฎหมายไว้มากมายก็สะท้อนให้
เห็นความสำคัญของ “ผีเจ้านาย” ผ่านระบบความ
เชื่อ “เจ้ากวน”

๒.๓) เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามา มีบทบาทในสังคมเกษตร ผิดาไซนจึงถูกผนวก เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมบุญหลวง ดังนั้น หน้าที่สำคัญของผิดาไซนในบุญหลวงคือ เป็นการ หลอกล่อสิ่งชั่วหลายทั้งปวงให้เปล็ดเปล็นกับการ ละเล่นของผิดาไซน จนลืมที่จะสร้างความวุ่นวาย ขัดขวางพิธีกรรมต่างๆ ให้งานดำเนินไปอย่าง ราบรื่น

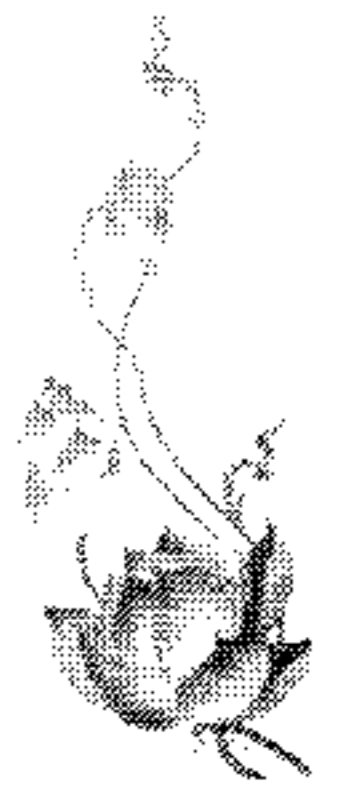
คุณค่าของประเพณีผิดาไซน ของชาวอำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลย ในสังคม ปัจจุบัน

๑) **คุณค่าด้านศิลปะและวัฒนธรรม** สรุปลงได้ว่าเป็น หน้ากาผิดาไซน การแต่งกายของ ผิดาไซน และคำเซ็ง โดยเฉพาะ หน้ากาผิดาไซน ซึ่งเป็นศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์และมีเพียงหนึ่ง เดียวในโลกสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน รูปแบบของหน้ากาผิดาไซนมีลักษณะเฉพาะที่ โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งแต่ละชุมชนและ ชาวบ้านจะร่วมกันออกแบบหน้ากาผิดาไซนของ ตนให้มีเอกลักษณ์ให้มีความโดดเด่นและเฉพาะตัว ซึ่งหน้ากาผิดาไซนจะมีพัฒนาเรื่อยๆ จากอดีตถึง ปัจจุบันตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและการ ที่ประเพณีการละเล่นผิดาไซนกลายเป็นประเพณี ที่ได้รับความสนใจในระดับชาติ ก็ส่งผลให้มีการ ปรับเปลี่ยนรูปแบบศิลปะของการทำหน้ากา ผิดาไซนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมด้วย ในยุคแรก มีรูปแบบเรียบง่ายและประหยัด ในช่วงหลังเป็น วัสดุใหม่ที่ไม่ผ่านการใช้งานจุ่มของหน้ากา ผิดาไซนในสมัยนี้ผู้สร้างมีความคิดสร้างสรรค์และ อิสระเสรีในการคิดค้นรูปแบบของตนเองที่จะ

ให้แตกต่างจากสมัยดั้งเดิมจุ่มมีลักษณะโค้งงอ คล้ายวงช้างสีที่ใช้สำหรับตกแต่งหน้ากากเป็น สีพลาสติก สีสันมันกระป๋อง แทนการใช้สีธรรมชาติ เพราะมีความมันวาวสะท้อนแสงช่วยกระตุ้นความ สนใจของผู้ชมได้มากกว่าลวดลายซึ่งเดิมได้รับ การเปลี่ยนเป็นลวดลายที่สวยงามสีสันสะดุดตา เกิดวัฒนธรรมการแต่งกายของผิดาไซนซึ่งชุด การแต่งกายของผิดาไซนนับเป็นศิลปะที่น่าทึ่ง ซึ่ง ชาวอำเภอด่านซ้ายได้แสดงความคิดออกมาได้ อย่างอิสระ ซึ่งการแต่งกายนั้นประกอบด้วยส่วน ประกอบสำคัญ ๔ อย่างคือหน้ากาก เสื้อผ้า หมวกกะແหล່ง อาวุธ สำหรับคำเซ็งในประเพณี ผิดาไซนนี้มีคำเซ็งเฉพาะซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่น เห็นผลในการมีคำเซ็งนี้เนื่องจากต้องการขอฝน เพื่อการเพาะปลูก ในคำเซ็งนี้จะแฝงด้วยคำสอน คำบอกเล่าถึงผลผลิตที่เป็นภาษาถิ่น

๒) **คุณค่าด้านขนบธรรมเนียมประเพณี** ประเพณีบุญหลวงหรือการละเล่นผิดาไซนเป็น ประเพณีที่มีอัตลักษณ์และเป็นเอกลักษณ์ของ ท้องถิ่น ประเพณีดังกล่าวแสดงถึงวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นที่มีมานานกว่า ๕๐๐ ปีเป็น ประเพณีที่มีเพียงหนึ่งเดียวในโลก ชาวอำเภอ ด่านซ้ายเกิดความสุขและความภาคภูมิใจที่ได้ เป็นเจ้าของประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์นี้ และยิ่ง ในปัจจุบันภาครัฐได้เข้ามาร่วมจัดงานประเพณีนี้ ให้มีความยิ่งใหญ่มากขึ้น

๓) **คุณค่าด้านสังคมประเพณีบุญ** หลวงหรือการละเล่นผิดาไซน ทำให้เกิดความ ประองตองสามัคคีกันสังคม และเป็นสิ่งยึด เหนี่ยวจิตใจของผู้คนให้ดำรงชีวิตให้ถูกต้องตาม

ครองครองธรรมเนื่องจากประเพณีบุญหลวงนี้ต้องจัดงานเป็นประจำทุกปีจะละเว้นไม่ได้ การเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนให้ดำรงชีวิตให้ถูกต้องตามครองครองธรรม ประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่น เป็นประเพณีที่สำคัญของท้องถิ่นที่ทำให้ลูกหลานที่เดินทางไปทำงานต่างถิ่นถือเอาโอกาสนี้กลับบ้านเพื่อร่วมประเพณี กลายเป็นประเพณีของการรวมญาติของชาวด่านซ้ายชาวอำเภอด่านซ้ายไม่เพียงแต่ให้ความเลื่อมใสศรัทธาเกี่ยวกับประเพณีการเล่นผีตาโขนยังเห็นว่าประเพณีการเล่นผีตาโขนนี้มีผลดีมากกว่าผลเสียโดยเฉพาะการลดปัญหาสังคมในชุมชนของตนเช่นปัญหาการว่างงานปัญหามิจฉาชีพปัญหาการทะเลาะวิวาทปัญหายาเสพติด เป็นต้นเนื่องจากทุกคนมีแนวความคิดเช่นเดียวกันว่าหากกระทำสิ่งไม่ดีในงานประเพณีนี้จะมีผลต่อการดำเนินชีวิตของตนเองและครอบครัวมีแต่สิ่งเลวร้ายตลอดไป

๔) คุณค่าด้านเศรษฐกิจและการเมือง

๔.๑) คุณค่าด้านเศรษฐกิจเกิดรายได้จากการขายบริการต่างๆ ในท้องถิ่น เช่น รายได้จากการขายของที่ระลึกรายได้จากการขายบริการที่พักอาศัยและอาหาร รายได้จากการเปิดธุรกิจประเภทอื่นๆ ส่งผลให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เนื่องจากเมื่อนักท่องเที่ยวและภาครัฐเข้ามาสนับสนุนการจัดงานประเพณีผีตาโขน สิ่งที่มาคือการพัฒนาาระบบคมนาคม ระบบสาธารณูปโภคของอำเภอด่านซ้าย

๔.๒) คุณค่าด้านการเมืองการปกครองเกิดการประสานความร่วมมือระหว่าง

ข้าราชการและประชาชน การลดช่องว่างระหว่างข้าราชการกับประชาชน ซึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อสังคม และการปกครององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีความเข้มแข็งขึ้น และได้รับงบประมาณเพื่อบริหารจัดการเพิ่มขึ้น ผู้นำชุมชนได้ตระหนักและเกรงกลัวต่อบาป เพราะในงานประเพณีบุญหลวงได้มีการบวงสรวงผีเจ้านายซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษ ซึ่งเชื่อกันว่าผีเจ้านายคุ้มครองเมืองด่านซ้ายอยู่ หากผู้นำชุมชนทำไม่ดีผีเจ้านายที่คุ้มครองจะไม่ให้ความสุข เกิดความเดือดร้อน

๕) คุณค่าด้านการศึกษาเกิดผลงานวิจัย

เกี่ยวกับประเพณีการเล่นผีตาโขนซึ่งพบว่ามีนักวิจัยจำนวนมากให้ความสนใจและความสำคัญกับประเพณีการเล่นผีตาโขนและประเพณีบุญหลวง ทั้งในด้านของการศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการของประเพณีบุญหลวง ตลอดจนการวิจัยเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเกิดแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ผีตาโขนที่ตั้งอยู่ที่วัดโพนชัย เป็นสถานที่เก็บและจัดนิทรรศการเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ทำให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีมาแต่เก่าก่อน และได้เข้าร่วมแสดงในงานประเพณี

๖) คุณค่าด้านพระพุทธศาสนา

๖.๑) การผสมผสานพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ โดยชาวอำเภอด่านซ้ายยึดถือปฏิบัติในสังคมนั้นเป็นศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน คือประกอบด้วยความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องของผีसांगเทวดาเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ

ผสมผสานกับลัทธิพราหมณ์และพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ คือสอนให้ปฏิบัติตนเพื่อความสุขในภพนี้และหวังผลในภพหน้าด้วยที่มีการเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธศาสนา การนับถือผีและศาสนาพราหมณ์นั้นผสมผสานกันจนไม่เห็นความขัดแย้งหรือความแตกต่างของความเชื่อแต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านนั้นให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนามากกว่าลัทธิความเชื่ออย่างอื่น ดังจะเห็นได้จากการเล่นผีตาโขนในขบวนแห่พระเวสสันดรเจ้าเมือง แสดงให้เห็นว่าผีมีฐานะเป็นลูกน้องพระพุทธเจ้า เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีเหล่านี้คือผีที่ทำหน้าที่คอยรับใช้ดูแลให้ความคุ้มครองในขณะที่พระเวสสันดรถูกเนรเทศไปอยู่เขาวงกต แล้วก็ได้ตามมาส่งเสด็จพระเวสสันดรเข้าเมืองดังกล่าว โดยปกติวัดในฐานะที่เป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนาก็มีบทบาทต่อสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจของชาวบ้านเข้ามาโดยตลอด ในขณะที่เดียวกันวัดก็ได้รับผลที่เกิดจากการจัดประเพณีการละเล่นผีตาโขนด้วยเช่นกัน เกิดการเจริญเติบโต เป็นแหล่งที่ศึกษาหาความรู้ด้านศิลปกรรมและประกอบศาสนกิจ มีพระสงฆ์ทำหน้าที่สนับสนุนด้านพระพุทธศาสนา ดำรงอยู่คู่กับวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น

๖.๒) พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นที่รวมจิตใจของประชาชนในด้านความเคารพความเชื่อถือและการร่วมมือกันและกันนับตั้งแต่ผู้ปกครอง พ่อค้าคหบดี จนถึงคนสามัญธรรมดา โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่และบทบาทสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจให้กับประชาชนทั่วไป วัดได้ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งผลที่ตามมาคือความ

สำคัญที่สุดต่อการบังเกิดขึ้นของศิลปกรรมในสังคมดังกล่าวแล้วพระสงฆ์จะเป็นผู้นำชุมชนด้วยการปรึกษาหารือการสั่งสอนและที่สำคัญก็คือสั่งสอนให้ประชาชนเรียนรู้จากการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือกและตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ถูกต้องส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งแต่อย่างไรก็ตามชุมชนนั้นจะต้องอาศัยสมาชิกในชุมชน เช่น พระ ครูผู้นำชาวบ้าน หมออนามัย เกษตรตำบล พัฒนาการตำบล เป็นต้นร่วมมือกันสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเมื่อชุมชนเข้มแข็งก็ย่อมแก้ปัญหาเศรษฐกิจจิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองพร้อมกันไป

๖.๓) ความตระหนักในความสำคัญของพระพุทธศาสนาและการแสวงหาความสุขในการให้ทาน ในประเพณีการละเล่นผีตาโขนและประเพณีบุญหลวงนี้ประชาชนและนักท่องเที่ยวเกิดความตระหนักในความสำคัญของพระพุทธศาสนา รู้จักการให้ทาน รักษาศีล กล่อมเกล่าจิตใจบุคคลให้ปฏิบัติอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดี ประเพณีบุญหลวงนี้จึงเป็นกุศโลบายอันสำคัญที่ทำให้คนเข้าวัดทำบุญ

๖.๔) การธำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา ในประเพณีบุญหลวงได้มีการนำเอาศาสนพิธีหรือความเชื่อทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยผลดังกล่าวจึงเป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา ซึ่งถ้าพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมของพระพุทธศาสนาในยุคที่เริ่มตั้งตัวนั้น จะพบปัจจัย (อย่างน้อย) ๒ ประการ ที่ทำให้พระพุทธศาสนาเข้มแข็งคือการได้รับการสนับสนุนและ

อารักขาจากอำนาจรัฐซึ่งก็คือพระมหากษัตริย์ในยุคนั้นอย่างหนึ่ง และการมีบุคลากรทางพระพุทธศาสนาเป็นปัญญาชนประเภทติดดินอีกอย่างหนึ่ง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑) เนื่องจากในปัจจุบันการจัดประเพณีผีตาโขนหรือประเพณีบุญหลวงนั้น คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงมาก เพื่อนำเอาการละเล่นผีตาโขน เป็นตัวนำของการจัดงาน ส่วนประเพณีบุญหลวงหรือบุญพระเวสนั้นก็กลับกลายเป็นเรื่องรองไปไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควรทั้งที่จริงๆ แล้วผีตาโขนเป็นแค่เพียงส่วนหนึ่งของงานประเพณีบุญหลวง แต่ทุกวันนี้บุญหลวงไม่มีความหมายเท่าที่ควร เพราะว่าผีตาโขนมีความโดดเด่นเกินไปหรือมีความสำคัญมากจนทำให้ประเพณีบุญหลวงที่แท้จริงตามวัตถุประสงค์ของการจัดงานดั้งเดิมค่อยๆ เลือนหายไป ดังนั้นส่วนราชการหรือผู้ที่เกี่ยวข้องควรหันมาให้ความสนใจภาพรวมของการจัดงานประเพณีบุญหลวง โดยเฉพาะการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งการที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเข้มแข็งคือการได้รับการสนับสนุนและอารักขาจากอำนาจรัฐและการมีประชาชนที่ปฏิบัติตนเป็นชาวพุทธ การเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา นับเป็นหน้าที่ของชาวพุทธที่พึงปฏิบัติ ซึ่งประเพณีบุญหลวงนี้ก็ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวอำเภอด่านซ้ายและนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อแสดงถึงความเป็นชาวพุทธที่

ดี จึงควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนอย่าได้เลือนหายไปจากวัฒนธรรมอันดีที่บรรพบุรุษได้เพียรสร้างสมไว้ให้

๒) การแต่งกายและการละเล่นที่ไม่เหมาะสมของผีตาโขนไม่ควรมีเนื่องจากประเพณีผีตาโขนได้รับความนิยมนักท่องเที่ยว จึงควรมีการรณรงค์ให้เล่นแบบสุภาพและให้งดสิ่งของมีนเมา เนื่องจากประเพณีบุญหลวงส่วนหนึ่งก็เป็นบุญพระเวส ซึ่งเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและทำให้เกิดความเรียบร้อยด้วย

๓) ไม่ควรมีการดัดแปลงเสริมแต่งไปให้มากกว่านี้เพราะว่าจะกลายเป็นไม่รู้ว่าเป็นผีตาโขนที่แท้จริงนั้นคืออะไรไม่ควรมีการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้มากควรให้ความดั้งเดิมคงไว้ เช่น วัสดุการทำหน้ากาก การละเล่น เพราะผีจะออกเล่นตามที่ทั่วไปไม่จำกัดเฉพาะในขบวนเท่านั้น เนื่องจากหากมีการตกแต่งหรือดัดแปลงสิ่งเก่าจนเกินไป อาจทำให้วัฒนธรรมบางส่วนค่อยๆ สูญหายไปในที่สุด

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาทัศนคติของนักท่องเที่ยวและชาวอำเภอด่านซ้ายที่มีต่อการจัดงานประเพณีบุญหลวงกับความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา

๒) ควรมีการศึกษาผลกระทบจากพัฒนาการประเพณีการละเล่นผีตาโขนที่มีต่อพระพุทธศาสนาและสังคมวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ก่อ สวัสดิ์พานิชย์. **อีสานเมื่อวันวาน.** กรุงเทพมหานคร : พีวาทินพับลิเคชั่น, ๒๕๓๕.

จารุวรรณ คำเกษม. **ผิดาโขนเล่าเรื่อง.** เลย: รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ม.ป.ป.

_____. **คติชนกับคนไทย-ไท.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เจริญ ต้นมหาพราน. **เบิ่งประเพณีบ้านข้อย.** นนทบุรี : โรงพิมพ์ธารบัวแก้ว, ๒๕๔๑.

ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๐.

สาร สารทัศนันทน์. **ตำนานพระธาตุศรีสองรัก.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๓๕.

_____. **ผิดาโขน.** เลย : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๔๔.

สำนักงานเทศบาลตำบลด่านซ้าย. **เปิดตำนานเมืองด่านซ้าย,**[ออนไลน์], ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๕. เข้าถึงได้จาก [http://
www.tessabandansai.com/dansai_history.htm](http://www.tessabandansai.com/dansai_history.htm).